

UDK: 314.8(497.5-22) "19/20"
Pregledni rad
Primljeno: 04. 06. 2009.
Prihvaćeno: 19. 09. 2009.

Dražen ŽIVIC

*Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar, Vukovar
drazen.zivic@pilar.hr*

Ivo TURK

*Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
ivo.turk@pilar.hr*

Slunjsko-plitvički kraj: odabrani dinamički i strukturni indikatori demografskog razvoja ruralnog prostora¹

SAŽETAK

Slunjsko-plitvički kraj kontaktni je prostor dviju hrvatskih županija, Karlovačke i Ličko-senjske. U teritorijalno-administrativnom smislu definira se kao prostor grada Slunja te općina Cetingrad, Plitvička jezera, Rakovica i Saborsko. Promatrani prostor nalazi se na krškoj podlozi, koja je zbog svojih geološko-hidrološko-pedoloških specifičnosti, kao i geomorfoloških karakteristika, u prošlosti negativno determinirala kretanje stanovništva i razvoj naseljenosti. Cijeli taj prostor ima prevladavajuća ruralna obilježja i periferno je položen u odnosu na županijska središta (Karlovac i Gospić) te je kao takav dio negativnog pola populacijskoga, ekonomskog i regionalnog razvoja Hrvatske. Začeci duboke demografske krize u njemu datiraju iz prve polovine 20. stoljeća. Tijekom devedesetih godina već postojeće negativne demografske prilike dodatno su pogoršane srbijanskom oružanom agresijom. Cjelokupni tematizirani prostor pretrpio je znatne ljudske žrtve, migracijske gubitke i materijalna razaranja. Po oslobođenju počinje proces obnove, koji teče sporo i s brojnim poteškoćama. Zbog prisutnosti dugotrajnih, vrlo negativnih demografskih procesa, čija su glavna obilježja depopulacija (ukupna, prirodna i emigracijska) i starenje stanovništva, taj je prostor izgubio vlastiti demografsko-revitalizacijski potencijal. Populacijsko obnavljanje Slunjsko-plitvičkoga kraja nije provedivo bez primjene sustavnih poticajnih mjera demografske obnove i gospodarskog oporavka. Demografska obnova mora, uz pronatalitetne mjere, svakako obuhvatiti i poticanje naseljavanja mladoga, pretežno visokoobrazovanog stanovništva.

KLJUČNE RIJEČI: Karlovačka županija, Ličko-senjska županija, Slunjsko-plitvički kraj, depopulacija, starenje stanovništva, Domovinski rat, ratna stradanja

UVOD

Slunjsko-plitvički kraj smješten je na kontaktu Slunjske zaravni, jugozapadnog dijela gorsko-brdskog okvira Ogulinsko-plašćanske zavale, Cetingradskog pobrđa, Rakovičkog pobrđa, odnosno Bihaćkog polja, te predgorja i hrpta Plješevice i sje-

¹ Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenoga projekta »Demografski aspekti urbano-ruralne polarizacije Hrvatske«, provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

verozapadnog dijela Ličkog sredogorja (Bognar, 1999). U teritorijalno-administrativnom smislu analizirani prostor obuhvaća jugoistočni dio Karlovačke (Kordun) i sjeverozapadni dio Ličko-senjske županije, odnosno grad Slunj, kao i općine Cetingrad, Plitvička jezera², Rakovica i Saborsko. Tako teritorijalno definirano područje analize prostire se na ukupno 1459,04 četvornih kilometara površine³, što znači da obuhvaća 2,6% kopnene površine Republike Hrvatske, odnosno 16,3% ukupnog teritorija Karlovačke i Ličko-senjske županije.

Cjelokupni analizirani prostor dominantno karakterizira krški reljef, koji je u prošlosti bio važna te ujedno i remetilačka geografska odrednica razvoja naseljenosti i uspostave/stabilizacije mreže naselja. Naime raščlanjenost krškog reljefa i njegove hidrološke i geomorfološke osobine uvjetovale su disperznu naseljenost u prošlosti, koja se većim dijelom očuvala do danas. Kao takva najbolje se percipira u relativno velikom broju malih ruralnih i tek manjim dijelom slabije urbaniziranih naselja (Turk, 2008). Prema rezultatima posljednjega popisa stanovništva iz 2001., na slunjsko-plitvičkom području bilo je ukupno 177 samostalnih naselja⁴, tako da je prosječan broj žitelja u njima bio svega 96.

Tematizirani je prostor naglašeno periferno položen u odnosu na županijske centre matičnih županija (Karlovac i Gospić) te predstavlja svojevrsni međuprostor s izrazito problemskim razvojnim obilježjima. Periferni položaj rezultirao je lošijim društveno-gospodarskim prilikama od onih u središnjim dijelovima tih županija⁵, što, dakako, uz druge čimbenike (napose naslijedenu nepovoljnu naseljsku strukturu, zaostajanje u razvoju te demografske i ekonomske posljedice srbijanske oružane agresije) remeti uravnotežen i pozitivan populacijski, društveni, ekonomski i regionalni razvoj.

Općenito gledano, demografske prilike u Slunjsko-plitvičkom kraju izrazito su nepovoljne. Determinirane su uzajamnim i kauzalnim djelovanjem dugotrajnih, brojnih i veoma složenih negativnih društveno-gospodarskih procesa i zbivanja, među kojima posebnu važnost imaju ekonomska pasivnost i snažna (e)migracija. Socijalno-ekonomski razvoj toga prostora već više desetljeća pokazuje izrazite krizne karakteristike, koje baštine nekoliko stoljeća političke i vojne (ne)sigurnosti na

² Jedino je općina Plitvička jezera u sastavu Ličko-senjske županije, dok su ostali gradovi/općine tematiziranog prostora u sastavu Karlovačke županije.

³ Podaci preuzeti iz: *Leksikon naselja Hrvatske*, sv. 1 i 2, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.

⁴ Grad Slunj – 67 naselja (prosječno 91 stanovnik); općine: Cetingrad – 36 naselja (prosječno 76 stanovnika), Rakovica – 27 naselja (prosječno 97 stanovnika), Saborsko – 4 naselja (prosječno 215 stanovnika) i Plitvička jezera – 43 naselja (prosječno 109 stanovnika).

⁵ Iznimka od te opće ocjene jedino je prostor Nacionalnog parka Plitvička jezera, gdje je turizam i prije srbijanske oružane agresije bio nositeljem društveno-ekonomskoga, pa i demografskog razvoja kraja (Pejnović, 1991; 1996).

Vojnoj granici između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Krizna su obilježja u drugoj polovini 19. i osobito u prvim desetljećima 20. stoljeća dominantno bila definirana agrarnom prenaseljenošću, kao posljedicom relativno visokih stopa prirodnoga prirasta (ulazak u ranu podetapu demografske tranzicije), dioba zadruga i usitnjavanja posjeda, a u drugoj polovini 20. stoljeća snažnim procesima deagrarijacije i deruralizacije koji su se odvijali u uvjetima relativne prometne izoliranosti, reljefne izdvojenosti, gospodarske zaostalosti i nedostatka jačega središnjeg urbanog naselja koji bi barem donekle usporio i ublažio emigraciju (Pejnović, 1996; Turk, 2008).

Srbijanska oružana agresija, kao i višegodišnja srpska okupacija cijeloga kraja (1991.–1995.), dodatno su pogoršale teško demografsko naslijeđe. Nakon oslobođenja (vojno-redarstvena operacija Oluja) i završetka Domovinskog rata dolazi do postupne materijalne obnove, povratka prognanika i izbjeglica te blagog poboljšanja općih društveno-gospodarskih prilika. Ipak, demografska je slika Slunjsko-plitvičkoga kraja i dalje zabrinjavajuća do te mjere da je njezino poboljšanje teško ostvarivo bez sustavnog angažmana svih razina vlasti (od lokalne do nacionalne).

Slunjsko-plitvički kraj nalazi se, prema većini relevantnih demografskih indikatora, na samom pragu potpunoga populacijskoga sloma. U takvim izrazito narušenim demografskim okvirima (koje čine demografska regresija u svim sastavnicama kretanja i razvoja stanovništva, napose u biodinamici, kretanju broja stanovnika te oblikovanju sastava stanovništva prema spolu i dobi), u dugoročnom smislu ne može se ni očekivati cjeloviti poslijeratni društveni i ekonomski oporavak toga kraja.

Predmet istraživanja u ovom su prilogu dakle osnovne dinamičke i strukturne demografske promjene u Slunjsko-plitvičkom kraju. Cilj raščlambe jest utvrditi temeljne trendove u kretanju ukupnoga broja stanovnika analiziranog prostora, prirodnoj dinamici (rodnost, smrtnost, prirodna promjena), migracijskoj bilanci i općem kretanju stanovništva te najvažnijoj biološkoj (demografskoj) strukturi, onoj prema dobi i spolu.

KRETANJE BROJA STANOVNIKA 1857.–2001.

Kretanje broja stanovnika⁶ jedan je od najvažnijih, ujedno i najjednostavnijih indikatora demografske dinamike nekog prostora. Iz tablice 1 uočljivo je da je proces ukupne depopulacije prevladavajuće obilježje ukupnoga kretanja stanovništva⁷ u Slunjsko-plitvičkom kraju. Cjelokupni je analizirani prostor maksimum svoje naseljenosti (65.575) imao još početkom 20. stoljeća, točnije 1900. Od tada počinje razdoblje gotovo kontinuiranoga demografskog regresa, pa je stotinu godina poslije, 2001., u tom kraju živjelo skoro četiri puta manje stanovnika (16.993) nego početkom 20. stoljeća.

Krajem 19. stoljeća, zbog sve naglašenije agrarne prenapučenosti i opadanja ekonomske snage seljaštva, stanovništvo slunjsko-plitvičkog prostora, kao i susjednoga ličkog, počinje se u značajnom broju iseljavati, pri čemu osobito dolazi do izražaja emigracija u SAD i ostale prekomorske zemlje (Pejnović, 1991; 1996), tako da se od pedesetih godina 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata izmjenjuju međupopisna razdoblja s porastom stanovništva (1857.–1869., 1880.–1890., 1890.–1900.) s razdobljima s padom ukupnoga stanovništva (1869.–1880., 1900.–1910.). Dakako, zbog demografskih gubitaka u Prvome svjetskom ratu, ali i negativnih posljedica pandemije španjolske gripe, niske rodnosti u ratnome vremenu i iseljavanja, stanovništvo Slunjsko-plitvičkoga kraja značajno je depopuliralo i u međupopisju 1910.–1921., kada je prosječno godišnje relativno smanjenje stanovništva iznosilo -0,74%.

Blagi oporavak u demografskoj dinamici Slunjsko-plitvički kraj zabilježio je između 1921. i 1931., kada je ukupni broj stanovnika kraja porastao za 6,6%. Tome je više uzroka. Ostvareni desetogodišnji demografski porast dijelom je determiniran kompenzacijskim razdobljem nešto povećanog nataliteta nakon Prvoga svjetskog rata. Usto, početkom dvadesetih godina američke su vlasti uvele imigracijske kvote, čime je usporeno, a dijelom i zaustavljeno daljnje iseljavanje iz Europe u SAD (Turk, 2008). To je, dakako, utjecalo da se i višak ruralnog stanovništva iz Slunjsko-

⁶ Pri analizi popisnih rezultata valja uzeti u obzir metodološke promjene u pojedinim popisima stanovništva. Zbog razlika u metodologijama popisa nisu svi rezultati ovdje prikazanih popisa stanovništva međusobno potpuno usporedivi. To se ponajprije odnosi na posljednja dva popisa stanovništva iz 1991. i 2001. Popis iz 1991. (kao i svi prethodni od Drugoga svjetskog rata) proveden je po tzv. *de iure* principu, koji obuhvaća ukupno stalno stanovništvo, dok je posljednji popis stanovništva iz 2001. proveden po kombiniranom *de facto* principu, koji obuhvaća samo prisutno (rezidencijalno) stanovništvo ili stanovništvo »u zemlji«. Opseg ovoga priloga ne dopušta nam da detaljnije prikažemo problematiku (ne)usporedivosti popisnih rezultata. O tome su u svojim znanstvenim raspravama već iscrpno pisali ugledni hrvatski demografi, poput Alice Wertheimer-Baletić, Anđelka Akrapa, Jakova Gele, Ive Nejašmića, Nenada Pokosa i drugih. Detaljnije vidjeti u: Gelo i dr. (2005).

⁷ Ukupno stanovništvo Slunjsko-plitvičkoga kraja prikazano je prema metodologiji koja je vrijedila za svaki pojedini popis stanovništva, odnosno apstrahirano je od mogućnosti zasebnog iskazivanja ukupnoga i prisutnog (rezidencijalnog) stanovništva.

plitvičkoga kraja više nije imao kamo iseliti, što se onda očitovalo i u pozitivnom kretanju njegova stanovništva. No nakon 1931. broj stanovnika Slunjsko-plitvičkoga kraja nalazi se (do danas) u kontinuiranom padu. Ukupna je depopulacija posebno bila izražena između 1931. i 1948. Tijekom tih sedamnaest godina apsolutni pad stanovništva iznosio je -18.023 (najveći u sve 144 analizirane godine), relativno smanjenje -28,3% te prosječni relativni godišnji demografski pad čak -1,94%. Temeljni razlog tako izrazite depopulacije nalazimo, očekivano, u demografskim gubicima zbog Drugoga svjetskog rata, jačanju emigracije u europske države u međuratnome i ratnom razdoblju, ali i u agrarno-reformskim emigracijskim strujama agrarno-ruralnog stanovništva koje je od 1945. do 1948. organizirano naseljavano (kolonizirano) u ravničarske predjele Vojvodine (više) i Slavonije (manje) (Maticka, 1990). Signifikantan je pritom podatak da je u Slunjsko-plitvičkom kraju 1948. živjelo manje stanovnika (45.610) nego stoljeće prije, 1857. (57.553). Ukupna depopulacija u tom je razdoblju iznosila čak -20,8% (prosječna godišnja depopulacija bila je -0,25%).

Tijekom sljedećih dvaju međupopisnih razdoblja (1948.–1953. i 1953.–1961.) došlo je do svojevrsnog ublažavanja demografskog pada (-2,0% i -5,3%). To je očekivana posljedica porasta razine rodnosti u poslijeratnome kompenzacijskom razdoblju (1947.–1954.), ali i smanjenog iseljavanja zbog završetka agrarnoreformskih kolonizacijskih procesa. No ubrzana industrijalizacija Karlovca, Zagreba i Rijeke poticala je sve snažniju deagrarizaciju i deruralizaciju Slunjsko-plitvičkoga kraja, koji nije imao vlastito urbano-industrijsko središte koje bi moglo zaustaviti odlazak iz poljoprivrede »oslobođenoga« radnog i vitalnog stanovništva. Stoga je i u tim ponešto »mirnijim« depopulacijskim razdobljima pad ukupnoga broja stanovnika nastavljen (između 1948. i 1961. ukupna depopulacija iznosila je -7,2%, a prosječna relativna godišnja promjena -0,57%).

Drugo, bitno izraženije depopulacijsko razdoblje u kretanju stanovništva Slunjsko-plitvičkoga kraja počinje 1961. Naime u međupopisju 1961.–1971. ukupni broj stanovnika tematiziranog prostora smanjen je za 13,4%, čime je prosječno godišnje relativno smanjenje stanovništva iznova premašilo 1,0% (iznosilo je -1,43%). Taj je pad, ponajprije i ponajviše, povezan s iseljavanjem stanovništva u zapadnoeuropske zemlje nakon što je bivša Jugoslavija, suočena s gospodarskom recesijom i mogućim sociopolitičkim potresima, početkom šezdesetih godina »otvorila« svoje do tada prilično čvrsto zatvorene državne granice. Znatno sporiji opći razvoj, slabo ili, bolje reći, nikakvo socijalno i ekonomsko prestrukturiranje deagrariziranog stanovništva te bitno zaostajanje industrijalizacije determinante su jačanja novih i sve brojnih emigracijskih struja iz Slunjsko-plitvičkoga kraja (Pavličević, 2000; Turk,

2008). One su svoje odredište imale u zapadnoeuropskim zemljama, ali i u velikim hrvatskim urbanim i makroregionalnim centrima, napose u Zagrebu i Rijeci.

Još jača ukupna depopulacija zabilježena je između 1971. i 1981. (ukupna depopulacija iznosila je -14,9%, a prosječno relativno godišnje smanjenje -1,61%), čemu su pogodovali, uz produbljenje emigracijskoga karaktera kraja, pojava i jačanje prirodne depopulacije te demografskog starenja. Naime to su godine kada su se u fertiltome, što znači reprodukcijski najpovoljnijem životnom razdoblju nalazile malobrojnije (krnje) ratne generacije iz vremena Drugoga svjetskog rata, što se negativno odrazilo na razinu biodinamike.

Tek nešto blaži pad stanovništva nastupio je između 1981. i 1991. (-11,5%; prosječna godišnja relativna depopulacija bila je -1,22%). To nije značilo usporavanje negativnih demografskih procesa i trendova; zapravo, oni su pojačani i prostorno produbljeni. Blago slabljenje stope demografskog pada posljedica je isključivo boljšega popisnog obuhvata hrvatskih građana (radnika i njihovih obitelji) u inozemstvu, koji su prema tada važećoj metodologiji bili uključeni u ukupno stalno stanovništvo Hrvatske, pa tako i Slunjsko-plitvičkoga kraja.

No do pravoga demografskog sloma u kretanju broja stanovnika Slunjsko-plitvičkoga kraja došlo je u razdoblju 1991.–2001. Na već naslijeđene teške demografske prilike nadovezala se srbijanska oružana agresija. Premda apsolutno smanjenje stanovništva (-10.626) nije, razumljivo, doseglo apsolutni demografski regres iz razdoblja 1931.–1948. (-18.023), relativni pad broja stanovnika (ukupan od -38,5% i prosječni godišnji od čak -4,76%) daleko je nadmašio sva dotadašnja razdoblja s ukupnom depopulacijom. Gotovo da bismo mogli reći da je između 1991. i 2001. ukupna depopulacija u Slunjsko-plitvičkom kraju dosegla vršnu točku. Ona će se, dakako, i u sljedećim desetljećima nastaviti, no ipak, pretpostavljamo, sa smanjenim intenzitetom zbog izostanka brojnih prisilnih ratnih migracija, kao i sužavanja emigracijskog potencijala uzrokovanog poodmaklim procesom demografskog starenja.

Uz prirodnu depopulaciju, koja traje već desetljećima, sve ubrzanije starenje stanovništva i iseljavanje, najvažnija su odrednica tako intenzivne ukupne depopulacije slunjsko-plitvičkog stanovništva demografski ratni gubici iz Domovinskog rata, napose u području ratnoga mortaliteta⁸ i, osobito, prisilnih ratnih migracija

⁸ Bez detaljnijih istraživačkih uvida još uvijek nije moguće iskazati precizni i konačni brojevi »račun« veličine izravnih i ukupnih demografskih ratnih gubitaka Slunjsko-plitvičkoga kraja tijekom Domovinskog rata, što je dijelom uvjetovano slabom ili nikakvom dostupnošću objektivnih podataka o ratnom mortalitetu (Živić i Pokos, 2004). Štoviše, nedostaje nam čak i »mirnodopska« vitalna statistika za stanovništvo koje je sve vrijeme rata i okupacije živjelo na slunjsko-plitvičkom području. No ilustracije radi navodimo nekoliko do sada utvrđenih pokazatelja na temelju kojih je moguće tek nazreti cjelovite demografske ratne gubitke u tematiziranom prostoru. D. Halovanić i M. Barić u svojoj nedavno objavljenoj studiji iznijeli su podatke o tome da je iz općina Cetingrad, Rakovica

(prognaništvo/izbjeglištvo/raseljeništvo).⁹

Danas se Slunjsko-plitvički kraj s obzirom na dosegnuti broj stanovnika nalazi daleko ispod razine iz sredine 19. stoljeća. Naime, prema popisu stanovništva iz 2001., u tom je prostoru živjelo čak 70,5% manje stanovnika negoli 1857., kao i 62,7% manje u odnosu na rezultate popisa iz 1948. Navedeni indikatori nedvojbeno upućuju na izrazita, kontinuirana i dugoročna depopulacijska obilježja kraja, s općom tendencijom koja, u populacijskom smislu, vodi k sve dubljoj demografskoj »provaliji«. ¹⁰ Naime klasificiramo li međupopisnu promjenu broja stanovnika na temelju metodologije I. Nejašmića (2005), Slunjsko-plitvički kraj u razdoblju 1857.–2001., općenito gledajući, pokazuje trend *izumiranja*. Progresija kao tip kretanja broja stanovnika zabilježena je samo između 1857. i 1869. (*osrednja progresija*), 1880. i 1890. (*jaka progresija*), 1890. i 1900. (*osrednja progresija*) te 1921. i 1931. (*osrednja progresija*). U svim ostalim međupopisnim razdobljima kretanje broja stanovnika Slunjsko-plitvičkoga kraja ima regresivna obilježja: *slabu depopulaciju* između 1900. i 1910. te 1948. i 1953.; *osrednju depopulaciju* između 1869. i 1880. te 1953. i 1961.; *jaku depopulaciju* između 1910. i 1921. te 1981. i 1991.; *izumiranje* između 1931. i 1948., 1961. i 1971., 1971. i 1981. te, konačno, između 1991. i 2001.

---

i Saborsko te grada Slunja u Domovinskom ratu poginulo ukupno 128 hrvatskih branitelja te 172 civila (Halovanić i Barić, 2008). Njihova studija ne obuhvaća prostor općine Plitvička jezera.

⁹ Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice Republike Hrvatske u svojim je bazama podataka imala u kolovozu 2001. evidentirano 12.417 prognanih osoba sa slunjsko-plitvičkog područja, koje su činile 44,1% prijeratnog stanovništva kraja (prema: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak: ukupna statistika prema adresi povratka*, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Zagreb, kolovoz 2001.). No riječ je o nepotpunim podacima jer su izvan evidencijskog obuhvata ostale protjerane osobe koje su privremeni smještaj našle izvan Hrvatske (hrvatske izbjeglice u srednjoeuropskim i zapadnoeuropskim državama). Također, u prisilnim su migracijama sudjelovali i lokalni Srbi, koji su tijekom rata i okupacije, a posebice početkom kolovoza 1995., izbjegli u BiH i osobito u Srbiju. Veličinu srpskoga izbjegličkoga kontingenta iz Slunjsko-plitvičkoga kraja nije moguće iskazati u cijelosti jer su dostupni podaci iz srpskih izvora objavljeni samo na razini bivših općina, a ne i na razini naselja prijeratnog prebivališta. Broj izbjeglih Srba moguće je iskazati samo za bivšu općinu Slunj, koju danas čine grad Slunj te općine Cetingrad i Rakovica. Prema podacima UNHCR-a iz 1996., u Srbiji je bilo registrirano 5096 izbjeglica iz bivše slunjske općine, što je približno 27% njezina prijeratnog stanovništva te oko 92% prijeratnog broja Srba u toj općini (prema: *Census of Refugees and other war-affected persons in the Republic of Yugoslavia*, UNHCR, Belgrade, 1996.). Do 2002. broj registriranih izbjeglica iz bivše slunjske općine u Srbiji (što uključuje i živorođenu djecu u izbjeglištvu) smanjen je na 3186 (navedeno prema: *Izbjeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002.*, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.).

¹⁰ Depopulacijske karakteristike kretanja broja stanovnika i *de facto* subekumenska obilježja naseljenosti Slunjsko-plitvičkoga kraja pokazuje i opća relativna gustoća naseljenosti, koja je 2001. za cjelokupni istraživani prostor iznosila 11,65 st./km², što je daleko ispod državnog prosjeka (78,5 st./km²). Po pojedinim gradovima/općinama Slunjsko-plitvičkoga kraja gustoća naseljenosti bila je sljedeća: Saborsko – najmanje – 6,52 st./km², Plitvička jezera 8,66 st./km², Rakovica 10,05 st./km², Slunj 15,20 st./km² te – najviše – Cetingrad 19,61 st./km².

Ako se razmotri situacija po pojedinim gradovima/općinama, uočava se da se njihova demografska dinamika uglavnom ne razlikuje od kretanja broja stanovnika cjelokupnoga promatranog prostora. Općine Plitvička jezera i Rakovica imale su maksimum naseljenosti iste godine kad i Slunjsko-plitvički kraj promatran u cjelini, s tim da kontinuirani demografski regres Plitvička jezera bilježe od 1900., a Rakovica tek od 1953. U gradu Slunju i u općinama Cetingrad i Saborsko maksimum naseljenosti bio je 1931. i od tada je u njima broj stanovnika u stalnom padu.

Posljednje međupopisno razdoblje (1991.–2001.) osobito je znakovito sa stajališta kretanja broja stanovnika. Najveća je ukupna depopulacija zabilježena u općini Saborsko (-42,7%). Nakon Saborskoga po intenzitetu demografskog regressa slijede općina Cetingrad (-42,3%), grad Slunj (-39,6%) te općine Rakovica (-36,1%) i Plitvička jezera (-34,8%). Općina Plitvička jezera bilježi nešto manji pad ukupnoga broja stanovnika, i to zbog useljavanja izbjeglih Hrvata iz Bosne i Hercegovine nakon oslobođenja slunjsko-plitvičkog prostora 1995.¹¹ te manjinskog povratka izbjeglih Srba.¹² Usto, Nacionalni park Plitvička jezera pozitivno je djelovao na ekonomske prilike u prostoru, zbog čega se otvorio određeni broj novih radnih mjesta, što je ipak ponešto smanjilo intenzitet iseljavanja, ali i potaknulo blagu imigraciju iz drugih dijelova Hrvatske, napose iz velikih gradova.

¹¹ Tek ilustracije radi navodimo podatak da je u kolovozu 2001. u općini Plitvička jezera bilo evidentirano 539 izbjeglica-useljenika iz Bosne i Hercegovine (sa statusom i bez statusa). Oni su činili približno desetinu tadašnjega općinskog stanovništva (prema: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak: ukupna statistika prema adresi povratka*, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Zagreb, kolovoz 2001.).

¹² Prema evidenciji Uprave za prognanike, povratnike i izbjeglice Republike Hrvatske iz kolovoza 2001., od ukupno 3303 manjinska povratnika na slunjsko-plitvičko područje, u općinu Plitvička jezera vratilo se njih 1973 (59,7% svih povratnika), što je četrdesetak posto ukupnog stanovništva te općine iz 2001. (navedeno prema: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak: ukupna statistika prema adresi povratka*, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Zagreb, kolovoz 2001.).

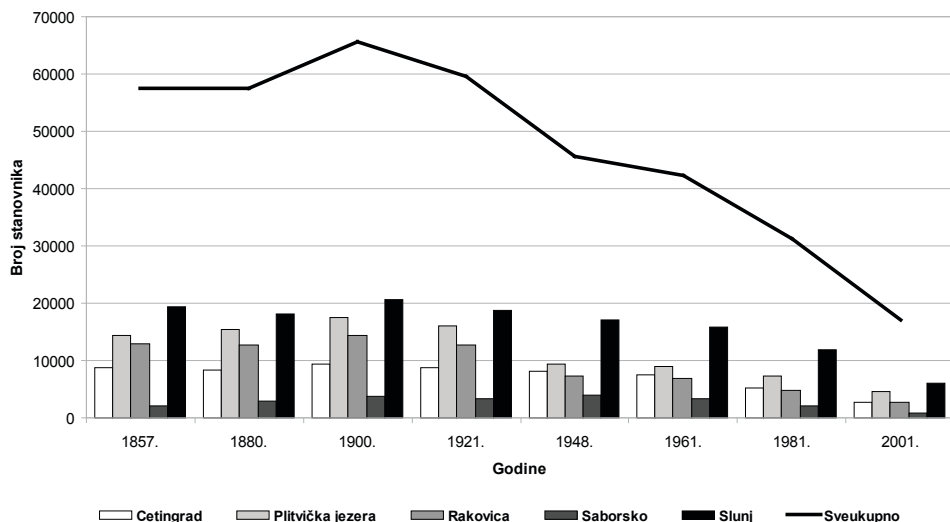

Tablica 1: Kretanje ukupnoga broja stanovnika Slunjsko-plitvičkoga kraja 1857.–2001.

Grad / Općina	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	Indeks promjene 2001./ 1857.	Indeks promjene 2001./ 1948.	Indeks promjene 2001./ 1991.
	Slunj	19.430	19.412	18.110	20.498	20.724	21.035	18.749	21.256	17.004	16.518	15.798	13.629	11.799	10.096	6.096	31,37	35,85
Cetingrad	8.747	8.443	8.416	9.176	9.360	9.344	8.702	10.040	8.137	8.005	7.494	6.628	5.151	4.758	2.746	31,39	33,75	57,71
Rakovica	12.864	13.711	12.657	13.161	14.286	14.088	12.740	13.182	7.279	7.297	6.893	5.578	4.782	4.108	2.623	31,93	56,44	63,85
Saborsko	2.087	2.912	2.944	3.631	3.769	3.806	3.418	4.058	3.898	3.695	3.246	2.753	2.105	1.501	860	71,92	38,51	57,30
Plitvička jezera	14.425	16.789	15.435	15.964	17.436	16.457	16.072	15.097	9.292	9.198	8.898	8.086	7.383	7.156	4.668	32,36	50,24	65,23
Sveukupno	57.553	61.267	57.562	62.430	65.575	64.730	59.681	63.633	45.610	44.713	42.329	36.674	31.220	27.619	16.993	29,53	37,26	61,53

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.*, CD, DZS, Zagreb, 2005.

Slika 1: Ukupni broj stanovnika Slunjsko-plitvičkoga kraja prema popisima u razdoblju 1857.–2001.

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

U demoreproduktivnom smislu Hrvatska već niz godina (od 1991.) ima izrazito negativna biodinamička obilježja (prirodnu depopulaciju). U većini županija, gradova, općina i naselja Hrvatske prirodno je smanjenje prisutno već više desetljeća. Karlovačka, a poglavito Ličko-senjska županija, kojima pripada promatrani prostor, spadaju u red onih hrvatskih županija koje imaju najnegativnija obilježja prirodne dinamike stanovništva (Nejašmić, 2008). U te dvije županije prirodna depopulacija traje osjetno dulje nego ona na državnoj razini.

Pri analizi i interpretaciji podataka vitalne statistike za razdoblje Domovinskog rata i srpske okupacije (1991.–1995.) svakako valja voditi računa o njihovoj ne cjelovitosti, a time i metodološkoj neusporedivosti s ranijim i kasnijim razdobljima. Naime hrvatska vitalna statistika za razdoblje rata i srpske okupacije raspolaže samo podacima o rađanjima i umiranjima prognanog stanovništva s okupiranih područja, dok su podaci o rođenima i umrlima za stanovništvo koje je cijelo ratno razdoblje provelo na okupiranom području još uvijek nedostupni. Drugim riječima, pokazatelji vitalne statistike (osobito stope) za razdoblje od 1991. do 1995. ne odražavaju pravo stanje prirodnoga kretanja stanovništva u Slunjsko-plitvičkom kraju ratnih godina.

Tablica 2: Prirodno kretanje stanovništva u Slunjsko-plitvičkom kraju 1981.–2006.¹³

Godina	Broj živorođenih	Indeks dinamike živorođenih	Stopa nataliteta u (‰)	Broj umrlih	Indeks dinamike umrlih	Stopa mortaliteta u (‰)	Prirodna promjena	Stopa prirodne promjene u (‰)
1981.	311	100	9,99	353	100	11,34	-42	-1,35
1982.	293	94,21	9,55	365	103,40	11,90	-72	-2,35
1983.	273	87,78	9,00	403	114,16	13,29	-130	-4,29
1984.	297	95,50	9,91	381	107,93	12,72	-84	-2,81
1985.	323	103,86	10,91	362	102,55	12,23	-39	-1,32
1986.	295	94,86	10,09	335	94,90	11,46	-40	-1,37
1987.	280	90,03	9,70	355	100,57	12,29	-75	-2,59
1988.	266	85,53	9,33	332	94,05	11,64	-66	-2,31
1989.	287	92,28	10,19	358	101,42	12,71	-71	-2,52
1990.	298	95,82	10,72	385	109,07	13,85	-87	-3,13
1991.	224	72,03	8,19	296	83,85	10,82	-72	-2,63
1992.	49	15,76	1,86	86	24,36	3,27	-37	-1,41
1993.	56	18,01	2,22	86	24,36	3,41	-30	-1,19
1994.	85	27,33	3,52	60	17,00	2,48	25	1,04
1995.	97	31,19	4,20	94	26,63	4,07	3	0,13
1996.	198	63,67	8,98	155	43,91	7,03	43	1,95
1997.	236	75,88	11,25	184	52,12	8,77	52	2,48
1998.	209	67,20	10,49	195	55,24	9,79	14	0,7
1999.	194	62,38	10,29	215	60,91	11,40	-21	-1,11
2000.	166	53,38	9,33	246	69,69	13,83	-80	-4,5
2001.	168	54,02	10,04	243	68,84	14,53	-75	-4,49
2002.	144	46,30	9,19	265	75,07	16,92	-121	-7,73
2003.	154	49,52	10,55	254	71,95	17,39	-100	-6,84
2004.	118	37,94	8,71	245	69,41	18,09	-127	-9,38
2005.	153	49,20	12,26	277	78,47	22,20	-124	-9,94
2006.	169	54,34	14,81	235	66,57	20,59	-66	-5,78
Prosjek 1981.–1991.	286	91,99	9,78	357	101,09	12,18	-71	-2,42
Prosjek 1991.–2001.	153	49,17	7,31	169	47,90	8,13	-16	-0,82

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a, 1981.–2006., Zagreb.

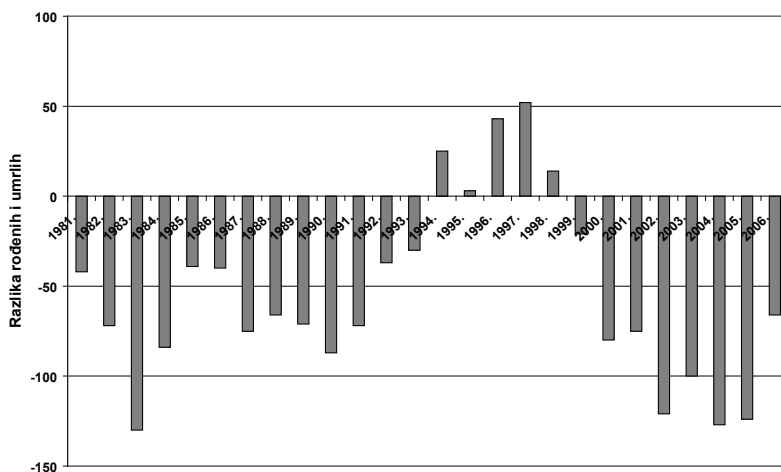
¹³ U ovome radu prirodno kretanje stanovništva prikazano je na temelju ukupnog broja stanovnika i vitalne statistike »u zemlji«.

S obzirom na to da su stope nataliteta i mortaliteta definirane kao broj živorođenih/umrlih tijekom godine u odnosu na ukupnu populaciju nekog prostora sredinom te godine, napravljene su procjene broja stanovnika za svaku pojedinu godinu, koje su temeljene na popisnim rezultatima i pretpostavci da je unutar međupopisnog razdoblja promjena broja stanovnika svake godine bila linearna. Budući da je posljednji popis stanovništva proveden 2001., procjena ukupnog broja stanovnika sredinom svake godine za razdoblje nakon 2001. temeljena je na popisnoj promjeni 1991.–2001. Ta je promjena bila vrlo velika i nije vjerojatno da će i u međupopisnom razdoblju 2001.–2011. imati tako negativnu vrijednost. Stoga stope nataliteta te stope mortaliteta i prirodne promjene za razdoblje nakon 2001. imaju veće vrijednosti nego što su bile u stvarnosti te se trebaju korigirati nakon popisa stanovništva 2011.

Iz Tablice 2 vidljivo je da je Slunjsko-plitvički kraj tijekom cijeloga promatranog razdoblja imao vrlo niske stope nataliteta, prosječno visoke stope mortaliteta i – u najvećem dijelu razmatranih godina – zamjetne stope prirodnoga pada stanovništva. Posebno je ilustrativna usporedba apsolutnih vrijednosti prirodnoga kretanja stanovništva prvih devet s posljednjih devet godina tematizirane vremenske serije. Tako je od 1998. do 2006. rođeno 44% manje djece te je umrlo 33% manje stanovnika nego između 1981. i 1989., pa je apsolutni prirodni pad stanovništva između ta dva razdoblja povećan za približno 13%.

Od 1994. do 1998. prirodna promjena bila je umjereno pozitivna. Razlog tome leži u necjelovitosti podataka vitalne statistike za 1994. i 1995. te, nažalost, u blagom i kratkotrajnom kompenzacijskom razdoblju 1996.–1998.

Slika 2: Apsolutna vrijednost prirodne promjene stanovništva Slunjsko-plitvičkog kraja 1981.–2006., prema koncepciji stanovništva »u zemlji«

Za povećanje nataliteta potrebno je provesti sveobuhvatne poticajne mjere pro-natalitetne populacijske politike. Ipak, zbog ostarjelosti stanovništva, o čemu će u nastavku rada biti govora, demografska obnova neće biti moguća iz vlastitih demoreproduktivnih potencijala. Stoga se nameće potreba za poticanjem imigracije mlađeg stanovništva u fertilnoj životnoj dobi, tj. osmišljavanjem i provođenjem mjera redistributivne populacijske politike.

MIGRACIJSKA BILANCA I OPĆE KRETANJE STANOVNIŠTVA

Migracijska bilanca jest razlika između broja doseljenih i odseljenih, ali se zbog nedostatka podataka njezin izračun temelji na popisnom kretanju stanovništva i prirodnoj promjeni broja stanovnika. Potrebno je istaknuti da je kod zbrajanja rezultata prirodne promjene stanovništva napravljena procjena prirodnoga kretanja za popisne godine 1981., 1991. i 2001. na način da ga se uskladi s kritičnim trenutkom popisa stanovništva (31. ožujkom u 24 sata). Tako su kod izračunavanja migracijske bilance za međupopisje 1981.–1991. za 1981. uzete u razmatranje samo tri četvrtine od ukupnog iznosa prirodne promjene za tu godinu, dok je za 1991. uzeta samo četvrtina od ukupnog iznosa prirodne promjene za tu godinu. Ista je metodologija primijenjena i za sljedeće međupopisje (1991.–2001.).

Tablica 3: Migracijska bilanca u Slunjsko-plitvičkom kraju 1981.–2001.

Grad/Općina	Međupopisna promjena broja stanovnika (1981.–1991.)	Promjena prirodnoga kretanja stanovništva (1981.– 1991.)	Migracijska bilanca (1981.–1991.)	Međupopisna promjena broja stanovnika (1991.– 2001.)	Promjena prirodnoga kretanja stanovništva (1991.– 2001.)	Migracijska bilanca (1991.–2001.)
Slunj	-1.703	-191	-1.512	-4.000	-102	-3.898
Cetingrad	-393	-151	-242	-2.012	22	-2.034
Plitvička jezera	-227	-81	-146	-2.488	-5	-2.483
Rakovica	-674	-111	-563	-1.485	32	-1.517
Saborsko	-604	-179	-425	-641	-51	-590
Ukupno Slunjsko-plitvički kraj	-3.601	-713	-2.888	-10.626	-104	-10.522

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001., CD, DZS, Zagreb, 2005.; Tablogrami vitalne statistike DZS-a, 1981.–2001., Zagreb.

Uočljivo je da je tijekom cijeloga promatranog razdoblja migracijska bilanca bila naglašeno negativna, što upućuje na izrazitu emigracijsku homogenost tematiziranog prostora. Od 1981. do 1991. negativna je migracijska bilanca činila čak 80,2% ukupne depopulacije. Loša gospodarska situacija i sve brže zaostajanje u svim aspektima ekonomskoga i društvenog života i rada u najvećoj su mjeri potaknuli i pojačavali emigraciju kao dominantni oblik socijalne mobilnosti i prostorne pokretljivosti stanovništva tijekom druge polovine 20. stoljeća. Migracijska je bilanca posebice bila negativna u međupopisnom razdoblju 1991.–2001., čemu je ponajviše uzrok srbijanska oružana agresija, osobito u domeni prisilnih i drugih ratom potaknutih migracija stanovništva. Prema dostupnim podacima, u tome je međupopisju negativna migracijska bilanca iznosila čak 99,0% obujma ukupne depopulacije.

Kad se migracijska bilanca dovede u korelaciju s prirodnim kretanjem, moguće je utvrditi tip općega kretanja stanovništva. Opće kretanje stanovništva agregatni je pokazatelj međusobne povezanosti demografskih i općih socioekonomskih procesa, ali je istodobno i važna pretpostavka za ocjenu budućih demografskih gibanja. Ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna, određuje se je li prostor egzodusnoga (E) ili imigracijskog (I) obilježja.¹⁴

Tablica 4: Opće kretanje stanovništva u Slunjsko-plitvičkom kraju 1981.–2001.

Grad/Općina	1981.–1991.		1991.–2001.	
	Tip	Trend	Tip	Trend
Slunj	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Cetingrad	E ₄	Izumiranje	E ₃	Izrazita depopulacija
Plitvička jezera	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Rakovica	E ₄	Izumiranje	E ₃	Izrazita depopulacija
Saborsko	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Sveukupno	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001., CD, DZS, Zagreb, 2005.; Tablogrami vitalne statistike DZS-a, Zagreb.

¹⁴ Prema metodologiji M. A. Friganovića (1990), mogu se izdvojiti četiri egzodusna (emigracijska) i četiri imigracijska tipa općega kretanja stanovništva. Egzodusni (emigracijski) tipovi jesu: E₁ (emigracija), E₂ (depopulacija), E₃ (izrazita depopulacija) i E₄ (izumiranje). Imigracijski tipovi jesu: I₁ (ekspanzija imigracijom), I₂ (regeneracija imigracijom), I₃ (slaba regeneracija imigracijom) i I₄ (vrlo slaba regeneracija imigracijom).

Vidljivo je da je u promatrana dva desetljeća (1981.–2001.) opće kretanje stanovništva u Slunjsko-plitvičkom kraju bilo izrazito negativno. Svi gradovi/općine imali su već u međupopisnom razdoblju 1981.–1991. najnegativniji tip općega kretanja stanovništva, E_4 , koji obilježava *izumiranje* stanovništva. U sljedećemu međupopisnom razdoblju (1991.–2001.) situacija se naoko poboljšala jer su općine Cetingrad i Rakovica zabilježile tip E_3 općega kretanja stanovništva, čije je obilježje *izrazita depopulacija*. Valja međutim istaknuti da takvo stanje nije rezultat stvarnih promjena, nego nepotpunosti podataka o vitalnoj statistici za razdoblje okupacije. Da su podaci o vitalnoj statistici bili potpuni, vrlo je vjerojatno da bi i ovdje tip općega kretanja stanovništva bio E_4 (*izumiranje*).

Razmatranje općega kretanja stanovništva dodatno potvrđuje razmjere demografske krize u promatranome prostoru. Jasno je da oni prostori koji bilježe tip općega kretanja stanovništva E_4 ne mogu obnavljati svoje stanovništvo iz vlastitih demografskih potencijala.

STRUKTURA STANOVNIŠTVA PREMA DOBI I SPOLU

Struktura stanovništva prema dobi i spolu vrlo je važan pokazatelj dosegnutog stupnja demografske dinamike i socioekonomskog razvoja. Ta struktura istodobno prikazuje vitalnost i biodinamiku stanovništva, ali i njegove gospodarske potencijale. U prostoru gdje je stanovništvo pretežito staro, ekonomski će razvoj biti spor i nedostatan. Naprotiv, u prostorima s mlađim stanovništvom veća je vjerojatnost gospodarskog napretka. Također, mlada je populacija povoljan okvir za demoreprodukciju i *vice versa*.

Sastav stanovništva prema dobi odraz je zajedničkoga dugoročnog djelovanja niza čimbenika te pouzdan indikator budućih demografskih promjena i socioekonomskih procesa. Strukturu stanovništva prema dobi i spolu određuju razina rodnosti, razina smrtnosti i migracije te pojedini vanjski remetilački čimbenici poput političkih kriza, ratova i prirodnih katastrofa (Wertheimer-Baletić, 1999).

Iz Tablice 5 vidljivo je da je od 1971. do 2001. došlo do značajnog starenja populacije Slunjsko-plitvičkoga kraja. O tome najbolje svjedoči kretanje indeksa starenja¹⁵, koji je povećan sa 34,75 (1971.) na 126,15 (2001.), što je povećanje od 263,02%.¹⁶ Drugim riječima, stanovništvo starije od 60 godina postalo je za četvrtinu brojnije od stanovništva mlađeg od 19 godina!

Iz navedenoga se vidi da su negativni strukturno-demografski procesi u razmatranom prostoru počeli još sedamdesetih godina prošlog stoljeća, i to zahvaljujući

¹⁵ Indeks starenja jest omjer između stanovništva starog 60 i više godina i stanovništva do 19 godina.

¹⁶ Smatra se da proces starenja počinje kad vrijednost indeksa starenja premaši 40 (Wertheimer-Baletić, 1999).

Tablica 5: Odabrani pokazatelji strukture stanovništva prema dobi i spolu Slunjsko-plitvičkoga kraja prema popisima stanovništva 1971., 1991. i 2001.

Pokazatelji	1971.	1991.	2001.	Indeks promjene 2001./1991.	Indeks promjene 2001./1971.
Koeficijent feminiteta	1.064,16	990,27	1.005,78	101,57	94,51
Broj stan. ≤ 19 god.	13.995	6.356	3.840	60,42	27,44
Koeficijent mladosti (%)	38,16	23,01	22,60	98,22	59,22
Broj stan. ≥ 60 god.	4.863	5.826	4.844	83,14	99,61
Koeficijent starosti (%)	13,26	21,09	28,51	135,18	215,01
Indeks starenja	34,75	91,66	126,15	137,63	363,02
Broj stan. ≤ 14 god.	10.391	4.571	2.888	63,18	27,79
Udio predradni kontingent	28,33	16,55	17,00	-	-
Broj stan. 15 – 64 god.	23.049	18.987	10.365	54,59	44,97
Udio radni kontingent	62,86	68,74	61,00	-	-
Broj stan. ≥ 65 god.	3.031	3.534	3.551	100,48	117,16
Udio postradni kontingent	8,26	12,79	20,90	-	-
Broj žena ≤ 14 god.	5.105	2.219	1.413	63,68	27,68
Udio predfertilni kontingent	27,00	16,15	16,58	-	-
Broj žena 15 – 49 god.	8.952	5.425	3.364	62,01	37,58
Udio fertilni kontingent	47,35	39,48	39,48	-	-
Broj žena ≥ 50 god.	4.734	5.828	3.638	62,42	76,85
Udio postfertilni kontingent	25,04	42,41	42,69	-	-

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, Dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izd., CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

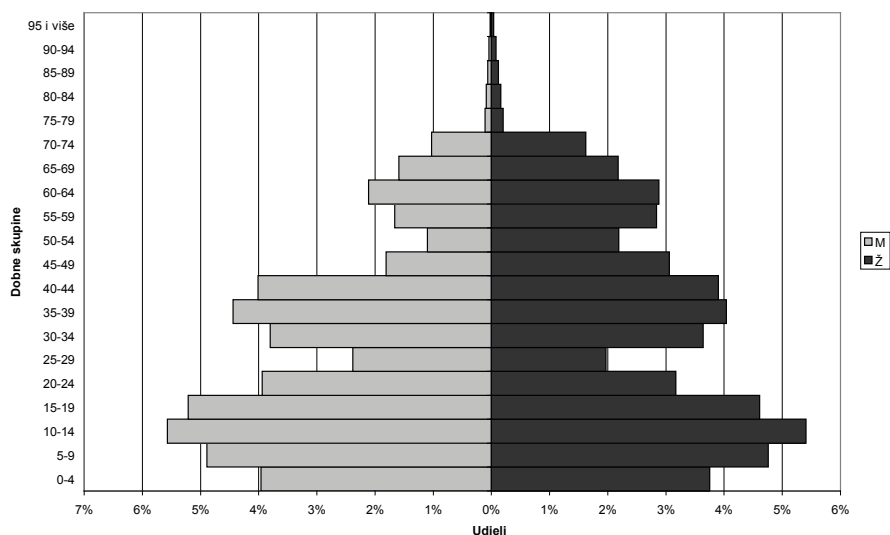
iseljavanju i nepovoljnome prirodnom kretanju stanovništva (napose padu nataliteta). Do početka Domovinskog rata proces starenja već je uvelike napredovao, a rat je djelovao kao dodatni negativni čimbenik koji je pogoršao već postojeće loše stanje. Takav dobni sastav stanovništva nije povoljan okvir ni za demoreprodukciju ni za gospodarski razvoj. Drugim riječima, starenje stanovništva već je sada, a bit će još i više, dominantan destabilizacijski čimbenik demografskog razvoja, odnosno produbit će ukupnu i prirodnu depopulaciju stanovništva Slunjsko-plitvičkoga kraja. Potvrdu toga nalazimo, uz već izneseni podatak o značajnom porastu vrijednosti indeksa starenja, i u padu koeficijenta mladosti (sa 38,16 na 22,60), kao i u porastu koeficijenta starosti (sa 13,26 na 28,51). Intenzitet demografskog starenja nedvojbeno potvrđuje i podatak da je između 1971. i 2001., unatoč ukupnoj depopulaciji kraja od 53,7%, broj starog stanovništva (iznad 60 godina) smanjen za neznatnih 0,4%; istodobno je depopulacija mladog stanovništva (do 19 godina) iznosila čak -72,6%!

Osim starenja ukupnog stanovništva prisutno je i starenje funkcionalnih dobnih skupina, pri čemu su posebno važni trendovi u oblikovanju fertilnih kontingenata ženskog stanovništva, kao i kontingenata ukupnog stanovništva prema radnoj sposobnosti. O njihovu će razvoju ubuduće izravno ovisiti demoreproduktivni potencijali, kao i obujam radno aktivnog stanovništva, tj. radne snage analiziranog prostora, što u konačnici vodi k daljnjem slabljenju dinamike ekonomskog razvoja. Tako je između 1971. i 2001. broj žena u predfertilnoj životnoj dobi smanjen za čak 72,3%, u fertilnoj za 62,4%, a u postfertilnoj za »samo« 23,2%. Diferencirana brojčana dinamika utjecala je i na znakovite promjene udjelâ, pa je u promatranih trideset godina udjel ženskog stanovništva do 14 godina (predfertilni kontingent) smanjen sa 27,0% na 16,58%, udjel žena između 15 i 49 godina (fertilni kontingent) sa 47,35% na 39,48%, dok je udjel žena starijih od 50 godina (postfertilni kontingent) povećan sa 25,04% na čak 42,69%. Detaljnija analiza indicirala bi i starenje unutar fertilnoga kontingenta ženskog stanovništva, tj. pomicanje broja i udjela žena u starije reproduktivne skupine (iznad 30 godina), kada one u bitno manjoj mjeri rađaju. U tim okvirima ne mogu se očekivati značajniji pozitivni pomaci glede prirodnoga kretanja stanovništva, pa čak ni usporavanje prirodne depopulacije Slunjsko-plitvičkoga kraja. Naime u tematiziranom je prostoru prisutna osobito snažna opadajuća reprodukcija ženskih fertilnih naraštaja, koji su stvarni nositelji biodinamike.

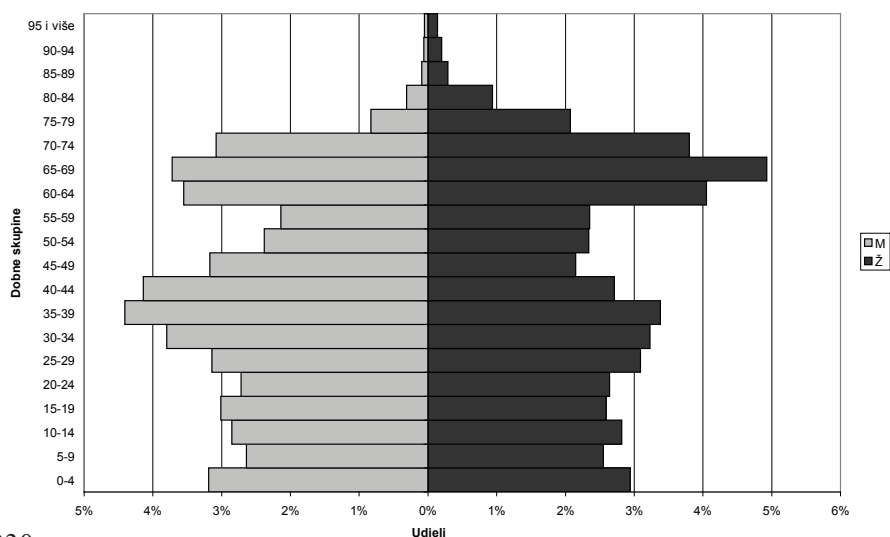
Razvoj kontingenata stanovništva prema radnoj sposobnosti pokazuje također izrazito negativan trend. Naime, zahvaljujući dugotrajnom padu nataliteta, broj i udjel stanovništva u predradnoj dobi sve je manji (broj stanovnika do 14 godina smanjen je između 1971. i 2001. za čak 72,2%), što ujedno za budućnost znači i

predvidljivo smanjivanje obujma radno sposobnog stanovništva (broj stanovnika između 15 i 64 godine života u promatranom je razdoblju smanjen za 55,0%), a u sljedećim će godinama zbog efekta naraštajnog pomaka to smanjenje biti još intenzivnije. U tim demografskim okvirima predvidljivo je sužavanje obujma radne snage, jer se on pretežno formira (oko 90%) upravo iz kontingenta radno sposobnog stanovništva.

Slika 3: Piramida starosti stanovništva Slunjsko-plitvičkoga kraja 1971.

Slika 4: Piramida starosti stanovništva Slunjsko-plitvičkoga kraja 2001.

Premda je od 1971. do 2001. ukupni broj stanovnika u Slunjsko-plitvičkom kraju više nego prepolovljen (relativna promjena iznosila je -53,7%), u istom je razdoblju broj stanovnika starijih od 65 godina povećan za 17,16%, što nesumnjivo indicira duboko ukorijenjen proces demografskog starenja. Posljedice toga ponajviše se očituju u porastu obujma ekonomski neaktivnog stanovništva, napose umirovljeničke populacije.¹⁷

Kako bi se bolje proučila problematika starenja stanovništva, potrebno je utvrditi i stupanj njegove ostarjelosti.¹⁸

Tablica 6: Ostarjelost stanovništva Slunjsko-plitvičkoga kraja prema popisima 1971., 1991. i 2001.

Grad/Općina	Tip ostarjelosti 1971.	Tip ostarjelosti 1991.	Tip ostarjelosti 2001.
Slunj	na pragu starenja	duboka starost	vrlo duboka starost
Cetingrad	nema pojave	starost	duboka starost
Plitvička jezera	starenje	duboka starost	duboka starost
Rakovica	nema pojave	starost	duboka starost
Saborsko	na pragu starenja	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost
Sveukupno	na pragu starenja	duboka starost	vrlo duboka starost

Izvor: kao za Tablicu 5.

Cjelokupna je populacija Slunjsko-plitvičkoga kraja 1971. bila na pragu starenja (tip 1 ostarjelosti). Dvadeset godina poslije stanje se radikalno pogoršalo. Cjelokupna populacija promatranog prostora bila je u dubokoj starosti (tip 4 ostarjelosti).

¹⁷ Naime u strukturi stanovništva Slunjsko-plitvičkoga kraja prema ekonomskoj aktivnosti, između 1991. i 2001. udio aktivnog stanovništva (radna snaga) smanjen je sa 39,35% na 29,67%, dok je udio neaktivnog stanovništva (osobe s osobnim prihodima i uzdržavano stanovništvo) porastao sa 60,65% na čak 70,33%. S obzirom na nisku razinu nataliteta i vrlo mali priljev stanovništva u mladu uzdržavanu dob (djeca predškolske i školske dobi) očito se porast ekonomski neaktivnog stanovništva odnosi isključivo na rast broja osoba s osobnim prihodom, kontingent koji većinom predstavljaju umirovljenici. Izračunato prema: *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. 3. 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti po naseljima*, Dokumentacija 885, DZSRH, Zagreb, 1994.; *Popis kućanstava i stanova 31. 3. 2001.*, 2. izd., CD, DZSRH, Zagreb, 2003.

¹⁸ I. Nejašmić (2003) ostarjelost populacije tipizira u šest kategorija. Kategorije su sljedeće: 1 (*na pragu starenja*), 2 (*starenje*), 3 (*starost*), 4 (*duboka starost*), 5 (*vrlo duboka starost*), 6 (*izrazito duboka starost*) i 7 (*krajnje duboka starost*). Više o tipizaciji ostarjelosti temeljenoj na bodovnoj vrijednosti vidjeti u: Nejašmić (2005; 2008).

Općine koje 1971. nisu zabilježile proces starenja stanovništva (Cetingrad i Rakovica) 1991. su bilježile tip 3 ostarjelosti stanovništva (starost). Grad Slunj i općina Plitvička jezera iste su godine bilježili tip 4 ostarjelosti stanovništva (duboka starost). Općina Saborsko imala je od svih razmatranih gradova/općina najnepovoljniji tip ostarjelosti stanovništva, tip 5 (vrlo duboka starost).

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001., stanovništvo Slunjsko-plitvičkoga kraja bilo je u vrlo dubokoj starosti (tip 5 ostarjelosti). Općine Cetingrad, Plitvička jezera i Rakovica imale su stanovništvo u dubokoj starosti (tip ostarjelosti 4), grad Slunj imao je stanovništvo u vrlo dubokoj starosti (tip ostarjelosti 5), dok je u općini Saborsko ponovno zabilježen najnepovoljniji tip ostarjelosti stanovništva, tip 6 (izrazito duboka starost).

Razlozi takvom stanju vrlo su kompleksni. Povezani su sa smanjenjem ukupnog broja stanovnika i posebice s odgođenim posljedicama iseljavanja stanovništva u reproduktivno najpovoljnijoj životnoj dobi. Stanovništvo se iseljavalo ponajprije iz ekonomskih razloga. Procesi deagrarizacije i deruralizacije s jedne te industrijalizacije, tercijarizacije i urbanizacije s druge strane pridonijeli su jačanju emigracije iz Slunjsko-plitvičkoga kraja, u kojem su ruralna obilježja dominantna. Naravno, i prisilne ratne migracije devedesetih godina, iako očekivano nisu bile naglašeno selektivne s obzirom na dobnu strukturu, kao što je primjerice slučaj s pretežito ekonomskim migracijama, ipak su ostavile traga na piramidi starosti (Slika 3 i 4). Naime dio se prognanog, izbjeglog ili raseljenog stanovništva mlađe fertile i radne dobi nije uključio u povratničke tokove jer se socijalno i ekonomski integrirao u mjestima privremenog boravišta.

Potpuno je razumljivo da je poboljšanje sadašnjeg stanja nemoguće bez imigracije stanovništva u reproduktivnoj dobi u taj prostor. To se ponajprije odnosi na općinu Saborsko, koja bilježi najveću ostarjelost stanovništva i za koju se može reći da je tijekom Domovinskog rata, u proporcionalnom smislu, pretrpjela najveća razaranja i ljudska stradanja od svih promatranih teritorijalno-administrativnih sastavnica tematiziranog prostora.

Za stimuliranje imigracijskih mjera potrebna je financijska potpora sa županijске i, dakako, državne razine, jer lokalna vlast nije u mogućnosti sama davati potrebne poticaje i provoditi razvojne projekte.

ZAKLJUČAK

Slunjsko-plitvički kraj uvelike zaostaje u razvoju za drugim regijama Hrvatske, kao i za razvijenijim prostorima Karlovačke i Ličko-senjske županije, u čijem se sastavu nalazi. Dugotrajno iseljavanje, pad nataliteta, ekonomska pasivnost te re-

lativna prometna izoliranost utjecali su na razvoj i prostornu homogenost procesa depopulacije (ukupne i prirodne) i demografskog starenja kao dominantnih populacijskih obilježja toga kraja. Osobito je ostarjelost stanovništva dosegla razinu koja ne omogućuje obnovu populacije iz vlastitih demoreprodukcijских potencijala, pa je za poboljšanje strukture stanovništva prema dobi i za usporavanje prirodne depopulacije nužna imigracija stanovništva u reproduktivnoj životnoj dobi.

Tematizirani je prostor i prije srbijanske oružane agresije i višegodišnje okupacije bitno zaostajao u razvijenosti. Rat je dodatno pogoršao već postojeće loše demografsko i gospodarsko stanje. No Slunjsko-plitvički kraj ima određene razvojne potencijale. Ponajprije je potrebno iskoristiti prirodno-geografske resurse za razvoj turizma, što se ponajviše odnosi na Nacionalni park Plitvička jezera, koji je nositelj razvoja čitavoga promatranog prostora. Pri osmišljavanju razvoja tog prostora svakako valja voditi računa o tome da se izbjegne svaki konflikt s prirodom. Zdrav i nezagađen okoliš danas je iznimno vrijedan razvojni potencijal, koji svakako treba očuvati. Pozitivni učinci takva koncepta ukupnog razvoja, vjerujemo, odrazit će se i na demografsku sliku prostora. No u tom kontekstu valja biti oprezan s dalekosežnim zaključcima, jer zbog dubine i složenosti demografskih poremećaja ne treba očekivati brze i radikalne promjene smjera demografske dinamike i strukturno-demografskog razvoja.

LITERATURA

- BOGNAR, Andrija (1999). »Geomorfološka regionalizacija Hrvatske«, *Acta Geographica Croatica*, god. 34, str. 7–29.
- FRIGANOVIĆ, Mladen Ante (1990). *Demogeografija: stanovništvo svijeta*. Zagreb: Školska knjiga.
- GELO, Jakov, AKRAP, Anđelko i ČIPIN, Ivan (2005). *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske: (bilanca 20. stoljeća)*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- HALOVANIĆ, Dubravko i BARIĆ, Martin (2008). *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu: (prilozi za istraživanje demografskih gubitaka Karlovačke županije, koji su posljedica ratnog djelovanja od 1991. do 1995. godine)*. Zagreb: Društvo za promicanje istine o Domovinskom ratu Karlovac – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
- MATICKA, Marijan (1990). *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.–1948*. Zagreb: Školska knjiga – Stvarnost.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (2003). »Značajke biološkog (demografskog) sastava stanovništva Hrvatske«, *Hrvatski geografski glasnik*, god. 65, br. 2, str. 29–54.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (2005). *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.

- NEJAŠMIĆ, Ivo (2008). *Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin (2000). *Povijest Hrvatske*. 2. izmijenjeno i prošireno izd. Zagreb: Naklada Pavičić.
- PEJNOVIĆ, Dane (1991). »Promjene etničke strukture istočne Like«, u: Ivan Crkvenčić (ur.). *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*. Zagreb: Savez geografskih društava Hrvatske, str. 217–256.
- PEJNOVIĆ, Dane (1996). »Geografski aspekt revitalizacije depopulacijskih i ratom pogođenih područja Hrvatske na primjeru Like«, u: Zlatko Pepeonik (ur.). *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa »Geografija u funkciji razvoja Hrvatske«*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo, str. 255–273.
- TURK, Ivo (2008). »Promjena broja stanovnika Karlovačke županije od 1857. do 2001. godine«, *Društvena istraživanja*, god. 17, br. 3 (95), str. 437–461.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: MaTe – Gospodarska misao.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (2001). »Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene«, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 39, knj. 482, str. 109–125.
- ŽIVIĆ, Dražen i POKOS, Nenad (2004). »Demografski gubitci tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991.–2001.)«, *Društvena istraživanja*, god. 13, br. 72-73, str. 727–750.

Dražen ŽIVIĆ, Ivo TURK

Slunj-Plitvice Region: Chosen Dynamic and Structural Indicators of the Demographic Development of Rural Areas

SUMMARY

The Slunj-Plitvice region is a contact area between two Croatian counties: Karlovac County and Lika-Senj County. It can be defined in territorial-administrative terms as the area of the administrative Town of Slunj and the following municipalities: Cetingrad, Plitvička Jezera (Plitvice Lakes), Rakovica and Saborsko. The investigated region is located in the karst zone, which exerted a negative influence on demographic development in the past because of its geological, hydrological, pedological and geomorphologic characteristics. The entire researched region is predominantly rural. It is peripheral compared with the county centres Karlovac (Karlovac County) and Gospić (Lika-Senj County). Therefore, the Slunj-Plitvice region can be described as an integral part of the negative population, economic and regional development pole of Croatia. The beginnings of the demographic crisis in the region date back from the first half of 20th century. During the 1990s, the already existing negative demographic circumstances were additionally worsened by Serbian armed aggression. The entire region suffered significant war casualties, migratory losses and material destruction. After liberation of the region, the process of reconstruction began. Its course has been very slow and marked by many obstacles. Because of the presence of the long-lasting, very negative demographic processes – total depopulation, natural depopulation, emigration depopulation and population ageing – the Slunj-Plitvice region has lost its ability to achieve demographic

revitalisation. Population regeneration and renewal in the region will not be possible without the application of systematic stimulating measures for demographic and economic recovery. The demographic recovery plans must by all means include, besides pro birth-rate measures, stimulation for immigration of a young, predominately highly-educated population.

KEY WORDS: Karlovac County, Lika-Senj County, Slunj-Plitvice Region, depopulation, population ageing, Croatian Homeland War, war casualties

Dražen ŽIVIĆ, Ivo TURK

La région de Plitvice-Slunj: la sélection des indicateurs dynamiques et structurels du développement démographique de l'espace rural

RÉSUMÉ

La région de Plitvice-Slunj est l'espace de contact de deux comitats croates, celles de Karlovac et Lika-Senj. D'un point de vue territorial et administratif, elle définit l'espace comprenant la ville de Slunj et les communes de Cetingrad, des lacs de Plitvice, de Rakovica et de Saborsko. L'espace étudié se situe sur un terrain karstique, dont les particularités géologiques, hydrologiques et pédologiques ainsi que ses spécificités géomorphologiques ont exercé, dans le passé, une influence négative sur les mouvements de population de même que le développement des agglomérations. Dans son intégralité, cet espace présente des caractéristiques rurales dominantes et se situe en périphérie des chefs-lieux de comitats de Karlovac et de Gospić. Dans ces conditions, il s'inscrit dans le pôle négatif du développement démographique, économique et régional. Les prémices de la profonde crise démographique datent de la première moitié du 20e siècle. Au cours des années quatre-vingt-dix, la situation s'est vue aggravée par l'agression militaire serbe. L'ensemble de l'espace thématise a été le théâtre de drames humanitaires, de migrations négatives et de dévastations matérielles. La libération du territoire s'est ensuivie du déclenchement du processus de reconstruction, lent et difficile. A cause de l'étendue de cette évolution démographique très négative, principalement caractérisée par le dépeuplement (total, naturel et migratoire) et par le vieillissement de la population, cet espace a perdu son potentiel de revitalisation démographique. Le renouveau démographique de la région de Plitvice-Slunj est en ce sens tributaire de la mise en œuvre de mesures de stimulation systématiques visant à relancer la démographie et à redresser l'activité économique. Le renouveau démographique implique obligatoirement, outre des mesures natalistes, des démarches destinées à encourager l'installation d'une population jeune et en grande partie hautement qualifiée.

MOTS CLÉS : Comitat de Karlovac, Comitat de Lika-Senj, région de Plitvice-Slunj, dépeuplement, vieillissement de la population, guerre d'indépendance, désastres de la guerre